

**ПРОБЛЕМА ОСВІТИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
Г. С. СКОВОРОДИ І В. Н. КАРАЗІНА**

Сучасна вітчизняна освіта розвивається в умовах зміни суспільних пріоритетів, що актуалізує проблему осмислення педагогічної спадщини непересічних особистостей. У зв'язку з цим особлива увага дослідників зосереджується на першоджерелах, які відображають надбання й традиції національної системи освіти в минулому й допомагають віднайти основні напрями подальшого розвитку історії української педагогіки.

Педагогічні концепції Г. С. Сковороди (1722–1794) та В. Н. Каразіна (1773–1842) репрезентують дві доби розвитку української педагогічної думки – XVIII та XIX століття. Обидві постаті проникнуті не тільки традиціями Княжої доби, але і західноєвропейськими ідеями гуманізму, реформації й раннього Просвітництва. Тому вибір двох яскравих представників гуманістичної педагогіки не є випадковим. Досліджуючи спадщину Г. С. Сковороди та В. Н. Каразіна, ми знаходимо чимало тотожних ідей просвітників, серед яких можна виокремити такі, як розвиток освіти, патріотизм, свобода та ін. Постаті Г. С. Сковороди й В. Н. Каразіна схожі в тому, що їхні думки, погляди, переконання, відповідні епохам життя просвітників, проникнуті новаторськими ідеями кращих Європейських культурних традицій освітніх закладів.

Спадщину Г. С. Сковороди і В. Н. Каразіна багатоаспектно досліджувала низка вчених. Зокрема, педагогічний спадок Г. С. Сковороди досліджували Г. П. Гребенна, О. Г. Дзеверин, Н. П. Дічек, І. В. Іваньо, Н. П. Калініченко, Т. Д. Кочубей, А. Я. Розенберг, В. Г. Сарбей, М. Д. Ярмаченко та ін. Педагогічні ідеї В. Н. Каразіна висвітлені в працях Н. М. Березюк, М. В. Беляєва, А. Г. Болебруха, Ю. Є. Грачової, В. В. Кравченка, С. М. Куделка, В. В. Лапіна, Н. О. Ніколаєнко, Ф. А. Петрова, А. В. Хрідочкіна та ін. Тому дослідження проблеми розвитку освіти в педагогічній спадщині вітчизняних педагогів Г. С. Сковороди й В. Н. Каразіна є досить актуальною і має безперечне теоретичне значення.

Мета статті: розкрити змістове наповнення поняття «освіта»; висвітлити проблему розвитку освіти в спадщині видатних українських просвітників; визначити послідовність просвітницьких ідей Г. Сковороди у поглядах В. Каразіна.

Г. С. Сковорода і В. Н. Каразін – два просвітники, сенсом життя яких було пропагування знань серед усіх верств населення.

Обидва просвітники прагнули до здобуття ґрунтовних, глибоких знань і поширення їх серед простих людей. Г. Сковорода, подорожуючи європейськими країнами, здобував знання в університетах, у яких

зустрічався з ученими, слухав лекції філософів. В. Каразіну, у свій час, не судилося здобувати освіти за кордоном. Керівництвом держави було відмовлено у виїзді за межі країни. Він провадив просвітницьку діяльність на Батьківщині, займався питаннями заснування Міністерства народної освіти, розробки «Плану народного виховання», «Загального плану гімназій», «Накреслення університетського статуту» та ін.

Для повнішого з'ясування ролі й значення педагогічної спадщини Г. С. Сковороди і В. Н. Каразіна для сучасної освіти, проаналізуємо їх погляди на досліджувану проблему. З'ясуємо, що вкладають у змістове наповнення цього поняття сучасні дослідники.

У педагогічній науці поняття освіти трактується як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола [3, с. 241].

З філософської точки зору освіта характеризується, як процес збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури, мислення та діяльності, в основі якої повинно лежати культурне самовизначення людини [6, с. 478].

На думку В. Г. Кременя, «освіта є могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил суспільства» [2, с. 15].

Враховуючи сучасні погляди на проблему розвитку освіти, ми дійшли висновку, що освіта – це система наукових та культурних цінностей, які накопичуються людством протягом життя. Тому першочергово ці погляди віддзеркалювалися в ідеях просвітників Г. С. Сковороди та В. Н. Каразіна.

Протягом усього життя і Г. Сковорода, і В. Каразіна актуальним і болючим залишалося питання освіти, яке з роками набувало все більшої значимості для просвітників. Освіту Г. Сковорода розглядав, як один із головних засобів реалізації свого суспільного ідеалу та виховання всього народу. В своїх учнів він виховував любов до Вітчизни, до народу, чесність, працелюбність, ввічливість, вдячність батькам, учителям і благодійникам, зневагу до життєвих спокус, багатства.

Просвітницькі ідеї Г. С. Сковороди мали двосторонній характер, з одного боку вони виражались колосальним впливом на громаду, з іншого – були винятково оригінальними й новими для того часу. Тому для розповсюдження освітніх ідей Г. С. Сковорода використовував такі засоби, як усна проповідь, власні твори та живий, наочний приклад свого життя, які, на нашу думку, допомогли йому у досягненні своєї мети.

Педагогічні погляди Г. Сковороди простежуються й крізь призму народної педагогіки. Твори просвітника проникнуті народним виховним досвідом і практикою народного виховання, які в подальшому займали значне місце в педагогічній системі Г. С. Сковороди, серед яких «Убогий жайворонок», «Благодарний Еродій», «Кольцо», «Байки Харківські» та ін.

Отож, для розробки своїх освітніх концепцій Г. Сковорода керувався філософськими знаннями та власним педагогічним досвідом. Так, у листі до друга, Михайла Ковалинського, він писав: «Немає години, не придатної для занять корисними науками, і хто помірно, але постійно вивчає предмети, корисні як у цьому, так і в майбутньому житті, тому навчання – не труд, а втіха. Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає учитись, хоча б зовні він і здавався бездіяльним... Тому коли не любити всією душею корисних наук, то всякий труд буде марним» [8, с. 220–221].

В. Каразін уважав, що освіта має бути доступною і добровільною, але реалізація цих завдань можлива лише через учбові заклади і громадськість: «Вільні наші товариства, вразі виникнення потреб, повинні складатися з мудрих, розумних людей, або принаймні мати досвід у просвітництві, який є незіпсованим, доступним і благонаміреним впливом на самого себе» [4, с. 331–332].

Для своїх учнів Г. С. Сковородою було написано моральні правила, які мали повчальний характер і допомагали їм у житті. Серед них можна виділити наступні: користуйся своїм щастям так, щоб нещастя не могло нашкодити тобі; найбільш небезпечний той ворог, який удає з себе твого друга; будь-яке звеселяння повинне використовуватися тільки задля праці і заради насолоди спокою; поки ти не навчений, не соромся навчатися та ін. [9, с. 309–311]. Тому учні просвітника намагалися якнайглибше проникнутися настановами й моральними правилами їхнього наставника.

На думку Г. Сковороди, учити потрібно тільки прекрасному, тому, що потрібне людині для пізнання самої себе та оточуючого її довкілля, того, що допоможе людині в праці та боротьбі.

У свою чергу В. Каразін наголошував: «Два найголовніших засоби для розповсюдження й утвердження начал, відповідні просвітництву. Перший: виховні учбові заклади; другий: громадська, тобто публічна настанова» [4, с. 330].

Як бачимо, обидва просвітники великого значення надавали освіті та її поширенню серед народу. Але для глибшого усвідомлення проблеми освіти в спадщині видатних просвітників необхідно з'ясовувати, чи був обізнаний В. Н. Каразін з ідеями Г. С. Сковороди, а також визначити подібність їхніх просвітницьких ідей.

З цього приводу варто зазначити, що, по-перше, світогляд В. Каразіна формувався під впливом творів Г. Сковороди. Тому в творі «Взгляд на украинскую старину (1842 г.)», видрукуваному проф. Д. І. Багалієм у 1910 р. знаходимо згадки В. Н. Каразіна про українського філософа: «Поміж учителів помітимо Сковороду... Я мав честь замолоду бачити цього поважного мужа, який в свій час міг би зайняти місце серед найбільш поважних германських учених» [1, с. 605].

В. Н. Каразін настільки був захоплений особистістю Г. С. Сковороди

та його працями, що у листі до видавця «Молодика» І. І. Бецькому від 2 березня 1842 р., писав: «...цей почесний громадянин і надзвичайний, доброти громадської, чоловік... Ми під чубом і в українському згортку мали свого Піфагора, Оригена, Лейбніца, як Москва за 150 літ в Посошкові свого Філанджієрі, а Харків тепер має свого Іоанна Златоуста» [1, с. 913].

Таким чином, з висловів В. Н. Каразіна видно, що ним керувало не тільки захоплення Г. С. Сковородою, як письменником чи філософом, а й просвітником свого народу, який у подальшому був прикладом для учених, філософів, педагогів. Адже твори Г. С. Сковороди насичені глибиною думки відносно просвітництва народу та глибокого патріотизму до рідної землі. У притчі «Благодарний Еродій» автор торкається питань, як саме навчати юнаків, висловлює передові педагогічні ідеї, що не є застарілими й у наш час. На його переконання, освіта має бути доступною для всього народу, «бо це не завжди «в царских чертогах», а «в убогом домикѣ, исполненом страха божія, друг роду чѣловеческому благо родится челоѡѣк [8, с. 102].

Г. С. Сковорода закликав «...учися единыя благодарности. Учися, сидяй в дому, летяй путем, и засыпая, и просыпаясь. Ты рожден еси благо, и сія благо, и сія наука есть дщерь природы твоея» [8, с. 107].

По-друге, Г. С. Сковорода і В. Н. Каразін були палкими патріотами своєї Вітчизни. Їхні погляди спрямовувалися на виховання почуття патріотизму, любові до Батьківщини, які вони реалізовували через свої твори, трактати, промови, листи, байки та ін. Просвітники стверджували, що кожен має бути відданим своїй справі на благо Батьківщини, проявляти любов до неї.

Але критичне ставлення обох просвітників щодо поширення освіти виражалося в тому, що вони були проти виховання російських дітей іноземцями. Г. Сковорода засуджував таке виховання і вважав, що воно спотворює душі, серце і розум дітей, де іноземні педагоги навчали панських дітей розмовляти усіма мовами і нехтувати рідною.

Погляди Г. Сковороди зводилися до того, що педагоги-іноземці, які були віддалені від народу, його культури, традицій, мови, не могли сприяти формуванню повноцінної особистості, вихованню її патріотичних почуттів. З цього приводу Г. С. Сковорода висловлювався, що «учителю подобаетъ бѣть изъ среды народа русскаго, а не нѣмцу и не фрѣнцузу. Не чужое воспитанье должно быть привито къ русскому челоѡѣку, а свое, родное» [8, с. 76].

На думку Г. Сковороди, досягти щастя людина може лише завдяки погоджуванню особистих інтересів з громадськими: «Щаслив, кто сопряг сродную себѣ частную должность с общею. Сія есть истинная жизнь» [7, с. 120]. Г. Сковорода бачив щастя людини у праці, звеличував працю як засіб радості і задоволення, аби людина любила її й вкладала у неї всю душу. Просвітник наголошував на тому, що потрібно пізнати природу та свої природні здібності у праці, що відповідають інтересам людини в «спорідненій праці».